

РУСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ СУЧАСНОСТІ

У статті простежується місце та роль Руської Православної Церкви у сучасній зовнішній політиці Російської Федерації. Автор приходить до висновку про активізацію зовнішньополітичної діяльності РПЦ, особливо на пострадянському та європейському просторі.

Ключові слова: Руська Православна Церква, міжнародні відносини, Російська Федерація, релігія і політика.

В статье прослеживается место и роль Русской Православной Церкви в современной внешней политике Российской Федерации. Автор приходит к выводу об активизации внешнеполитической деятельности РПЦ, особенно на постсоветском и европейском пространстве.

Ключевые слова: Русская Православная Церковь, международные отношения, Российская Федерация, религия и политика.

In article the place and a role of the Russian Orthodox Church in modern foreign policy of the Russian Federation is traced. The author comes to the conclusion about activization of foreign policy activity ROC, is especial on the post-soviet and European area.

Key words: Russian Orthodox Church, international relations, Russian Federation, religion and politic.

Одним із інструментів сучасної дипломатії Російської Федерації є Руська Православна Церква. Остання має досить сталі традиції проведення активної зовнішньої політики, яка вийшла на новий щабель після жовтневих подій 1917 р. і знайшла своє нове продовження після укладання конкордату з Й. Сталіним у 1943 р. Але правило, винятково двовекторною: миротворча та місіонерська направленість, то на сучасному етапі вона вже має багатовекторний характер.

Останні роки ХХ століття і початок нового тисячоліття збіглися зі змінами міжнародної ситуації, пов'язаними з розпадом СРСР. Становище Росії в системі міжнародних відносин виявилось недостатньо визначеним: будучи правонаступницею СРСР, вона зберегла статус великої держави, місце постійного члена в Раді Безпеки ООН, ядерний потенціал. Тим часом, з'явилася велика кількість зовнішньополітичних проблем, які можна пов'язати саме з небажанням світового співтовариства бачити Росію стабільною і сильною. Не останню роль у цьому відіграє дещо негативне ставлення світових політичних кіл до православ'я і небажання визнавати його очікувану спроможність об'єднати російське суспільство. Наприклад, практично в жодному світському виданні немає згадки про участь представників Руської Православної Церкви у роботі Конвенту «Майбутнє Європи» (2002-2003 рр.), немає загальнодоступної інформації про співробітництво Європейської Комісії й РПЦ при створенні «Білої книги» по реформуванню системи керівництва Європейського Союзу (2002 р.) тощо.

Крім того, як влучно зазначає російська дослідниця О. Церпицька, Росія повинна шукати нові способи і

помічників у своїй міжнародній діяльності, і Руська Православна Церква – одна із самих зацікавлених інституцій у вирішенні державних проблем [1, с. 97-98].

Довгий час питання зовнішньополітичної діяльності РПЦ залишалося поза увагою дослідників. За радянських часів до даного питання зверталися відомі дослідники історії Православної Церкви ХХ ст. П. К. Курочкин, М. С. Гордієнко, В. Куроєдов та низка інших [2; 3; 4; 5]. У своїх роботах, розглядаючи багатоаспектну історію православ'я, автори побіжно торкалися питань діяльності РПЦ на міжнародній арені. З розвалом СРСР з'являються роботи, що роблять спробу переосмислення соціальної та політичної ролі РПЦ у ХХ ст.: В. А. Алексеев, Д. Поспеловський, В. Ципін, М. В. Шкаровський та інші [6; 7; 8; 9]. Усі вони, за винятком Михайла Шкаровського, порівняно побіжно торкаються досліджуваного питання. На відміну від них М. Шкаровський досить детально зупиняється на ролі Московської Патріархії на міжнародній арені у 1943-1964 рр., виокремивши цілий розділ даному питанню [8, с. 284-331].

Зовсім інший характер мають сучасні публікації [10; 11; 12; 13], які намагаються розглянути значний спектр проблем зовнішньополітичної діяльності РПЦ як за радянських часів, так і на сучасному етапі, але окремі питання (основні напрямки сучасного зовнішньополітичного курсу РПЦ, взаємодія із державними органами, загальна концепція ролі РПЦ на міжнародній арені тощо) потребують уточнення та узагальнення, що й спонукало автора до написання даної статті.

Становлення російської зовнішньої політики у 90-ті роки ХХ ст. супроводжувалося підключенням до

цього процесу суспільних інститутів, що забезпечували вітчизняній дипломатії більш широку підтримку. До числа таких нових акторів належить Руська Православна Церква. Її вищі ієрархи активно сприяли дипломатичним акціям держави, таким як укладання союзних договорів з Білорусією, миротворчість на Балканах і близькосхідне врегулювання. Церква стала самостійно підтримувати контакти з ООН, ОБСЄ, ЄС та іншими міжнародними організаціями. Більш інтенсивний характер набули її зв'язки з іншими православними церквами, конфесіями і релігіями, що особливо важливо на тлі зростаючої ролі соціокультурних факторів на світовій арені. Поступово почала вимальовуватися роль РПЦ як сили, що генерує суспільно-політичні ідеї, що легітимізує і лобіює певні напрямки національної зовнішньої політики.

Доповнюючи російського дослідника Юрія Рябих [14, с. 118-119] можна виокремити наступні напрямки зовнішньополітичної ролі РПЦ на сучасному етапі:

- *легітимація* – визначення або підтвердження законності загальних основ і окремих напрямків офіційної зовнішньої політики російської влади в очах віруючих та тих громадян Росії, які довіряють Церкві;

- *лобізм* – дії РПЦ по захисту майнових інтересів православних громад за кордоном (Західна Європа, Ізраїль), а також прав віруючих тих країн, де їх порушували (Естонія, Україна);

- *миротворчість* – участь вищих ієрархів РПЦ у згадженні чи урегулюванні локальних конфліктів;

- безпосередня реалізація геополітичних інтересів Росії на православних територіях, що особливо яскраво відобразилося в Україні останніми роками.

Названі вище функції визначали змістовну сторону взаємодії Церкви з державою у зовнішній політиці на межі тисячоліть. Виступаючи на конференції «Релігія і дипломатія» у Дипломатичній академії (травень, 2001), митрополит Смоленський і Калінінградський (сьогодні – Патріарх) Кирил (Гундяєв), голова Відділу зовнішніх церковних зв'язків (ВЗЦЗ) Московського патріархату відзначив наступні чотири напрямки співробітництва:

- повернення у власність Росії і Руській Православній Церкві архітектурної і художньої власності, втраченої після 1917-го через відмову радянського уряду від культових будівель за кордоном;

- «... захист прав наших співвітчизників у ближньому і дальньому зарубіжжі, у тому числі і прав віруючих»;

- миротворчість на пострадянському просторі та розвиток мирних міжрелігійних відносин і зв'язків із традиційними віросповіданнями Росії;

- спільне відстоювання багатополярного устрою глобального світу [15].

Таким чином, на межі тисячоліть РПЦ офіційно відкинула колишню тезу про те, що Церква «поза політикою» і не лише відкинула, а й активно увійшла до провідних аспектів політичного життя Російської Федерації.

Для реалізації зовнішньополітичного курсу РПЦ у структурі Московського патріархату діє Відділ зовнішніх церковних зв'язків (до серпня 2000 року – Відділ зовнішніх церковних зносин Московського

патріархату), який було створено Священним Синодом Руської Православної Церкви 4 квітня 1946 року, коли розвиток зовнішньої діяльності Московського патріархату вимагав створення спеціального церковного органу, що міг би забезпечити стабільну організацію цієї немаловажної сторони церковного життя. З 1946 до 1960 рік ВЗЦЗ очолював митрополит Крутицький Ніколай (Ярушевич). Цей період діяльності Відділу багато в чому визначив характер зовнішніх зв'язків Руської Православної Церкви на сучасному етапі, поглибив традиційні форми міжцерковних відносин, поклав початок низці нових напрямків у даній сфері церковної діяльності. Слід особливо зазначити, що в цей період миротворча активність Церкви, її перші контакти із громадськими організаціями привели до того, що вона почала поступово виходити з ізоляції, навела перші мости з державою, світом політики, науки, культури.

Керівник Відділу з 1961 завжди повинен бути в єпископському сані і постійним членом Священного Синоду Руської Православної Церкви. Спочатку Відділ мав вкрай малий штат; поряд з митрополитом Ніколаєм першим співробітником Відділу був Олексій Сергійович Буєвський.

Цікавим є те, що 16 грудня 1969 р. Священний Синод ухвалив «1. Утворити в Києві при Екзархові України філію Відділу зовнішніх церковних зносин Московського патріархату; 2. Головою філії бути Преосвященному митрополиту Київському і Галицькому, Екзарху України» [16].

З 1960 до 1972 року головою ВЗЦЗ був митрополит Ленінградський і Новгородський Никодим (Ротов), з 1972-го до 1981 року – митрополит Крутицький і Коломенський Ювеналій (Поярков), з 1981 до 1989 року – митрополит Мінський і Білоруський Філарет (Вахромєєв), з 1989 до 2009 року – архієпископ, пізніше – митрополит Смоленський і Калінінградський Кирил (Гундяєв), у 2009 р. на пост голови рішенням Священного Синоду від 31 березня призначений єпископ Віденський і Австрійський Іларіон (Алфєєв) (нині митрополит Волоколамський, вікарій Московської єпархії).

На сьогодні статус Відділу і завдання його діяльності визначається статутом РПЦ, прийнятим ювілейним Архієрейським Собором у 2000 році (розділ VI) [17], і статутом Відділу, затвердженим патріархом Алексієм II і Священним Синодом у 1992 році і зміненим у 1999, 2001 і 2009 роках. ВЗЦЗ підвітний Патріархові і Священному Синоду, які щорічно затверджують програму його діяльності. Керівними документами для ВЗЦЗ є постанови Помісних і Архієрейських Соборів РПЦ, визначення Священного Синоду, укази і розпорядження Патріарха Московського і всія Русі.

До 2009 р. завданням ВЗЦЗ, відповідно до офіційних документів РПЦ МП, є здійснення зовнішньої діяльності Московського патріархату за наступними основними напрямками:

- зв'язки РПЦ із Помісними Православними Церквами; інославними Церквами і релігійними об'єднаннями; релігійними і світськими міжнародними організаціями, що перебувають у РФ і за її межами;

- інформування Патріарха і Священного Синоду про події і заходи, що відбуваються поза РПЦ і

зачіпають її інтереси;

- здійснення в межах канонічних повноважень адміністративного і фінансово-господарського управління єпархіями, монастирями, парафіями, представництвами і подвір'ями РПЦ за межами колишнього РСР, а також окормлення подвір'їв Помісних Православних Церков на канонічній території РПЦ;

- правове забезпечення майнових прав і інтересів РПЦ за рубежом;

- сприяння у здійсненні закордонних, а також міжконфесійних і міжрелігійних зв'язків Синодальним установам Московської патріархії;

- направлення за кордон представників Московської патріархії і прийом офіційних гостей РПЦ;

- оформлення виїздів за рубіж офіційних представників Московської патріархії і підтримка контактів з іноземними посольствами у Москві;

- організація паломництв, навчання представників РПЦ і їхнього стажування за кордоном.

У структурі відділу працювали сектори: закордонних установ РПЦ, православний, католицький, протестантський, міжнародних християнських організацій, міжрелігійних зв'язків, громадських зв'язків, фінансово-економічний, протокольний, паломницький; служба комунікації.

Видаються «Інформаційний бюлетень», журнали «Церква і час» і «Православний прочанин», служба комунікації випускає «Добірку по пресі». При ВЗЦЗ діє секретаріат Міжнародного союзу громадських об'єднань «Всесвітній Руський народний собор» [18, с. 80-81].

У 2009 р. частина функцій ВЗЦЗ була передана новоствореному Відділу по взаєминах Церкви і суспільства, якому було доручене здійснення зв'язків з органами законодавчої влади, політичними партіями, професійними і творчими союзами, іншими інститутами громадянського суспільства на канонічній території Московського патріархату; представництва, подвір'я, монастирі і ставропігійальні приходи, що раніше перебували у веденні ВЗЦЗ, передані в безпосереднє підпорядкування Патріархові Московському; на допомогу Патріархові по керівництву закордонними установами створений відповідний Секретаріат.

Використовуючи свій розгалужений апарат, Церква, в особі Патріарха, або іншого високопоставленого представника Московського патріархату, знаходячись з офіційними візитами за кордоном, незмінно використовує високі трибуни міжнародних організацій для трансляції тих чи інших політичних ідей, які йдуть у руслі офіційної зовнішньої політики Росії і відповідають власній позиції РПЦ із зовнішньополітичних питань. Наприклад, перебуваючи восени 1995 р. з візитом у Німеччині, Патріарх Алексій II критикував політику західних держав у відношенні до колишньої Югославії і, зокрема, відносно боснійських сербів. У бесіді з канцлером Г. Кодем Патріарх виразив стурбованість православних віруючих Росії і Білорусії у зв'язку з розширенням списку країн-учасниць Північно-Атлантичного Союзу і наближенням військ НАТО до кордонів СНД [19].

І це не одиничні приклади. Протягом 1990-х років Москва через РПЦ МП активно діяла в Естонії, де

утворилася т.зв. «Естонська схизма», яка привела до погіршення і, навіть, розірвання відносин із Константинопольським Патріархом. Для вирішення даної проблеми було залучено МЗС Росії і безпосередньо російського посла в Туреччині В. І. Кузнецова [20].

У цей же час не забував ВЗЦЗ і про події в Югославії. У 1993 р., у період загострення кризи на території колишньої Югославії, РПЦ виступила з однозначно критичним підходом на адресу ООН, Європейського співтовариства і країн членів НАТО, які зайняли тверду позицію у відношенні Сербії, що здійснювала військову підтримку сербських націоналістів Боснії-Герцеговини, які проводили етнічні чистки серед боснійських мусульман і хорватів. Позиція РПЦ у цьому питанні відповідала політиці російського зовнішньополітичного відомства, що виступало проти економічних санкцій міжнародного співтовариства, спрямованих проти Сербії. Патріарх Алексій II у своєму виступі з цього приводу сказав: «Ми закликаємо світове співтовариство відмовитися від планів збройного втручання у конфлікт, від односторонньої військової підтримки або одобічної економічної блокади якої-небудь однієї із залучених у нього сторін...» [21].

Активізувалися відносини РПЦ з такими країнами як Китай, Іран, Єгипет, Палестина тощо. Продовжується втручання Патріархату в життя Білорусії, Молдови, України. Наприклад, одним із останніх проявів даної активності є проведення Хресного ходу в Одесі у липні 2007 р., направленою проти навчань ВМС України і країн НАТО «Сі Бриз – 2007» [22]. Регулярним вже стало втручання діячів РПЦ МП у вибори на теренах України з підтримкою священнослужителями проросійських кандидатів на посади депутатів усіх рівнів, мерів, голів сільрад, Президента, що особливо яскраво проявилось у період 2004-2010 рр.

Для реалізації власних інтересів та зовнішньополітичних завдань РФ на теренах Європи у 2002 р. було створене офіційне Представництво РПЦ при європейських міжнародних організаціях. Згідно з офіційною позицією РПЦ цілі і завдання Представництва зводяться до наступного: здійснення прямого діалогу Московського Патріархату з європейськими міжурядовими установами; участь у дискусії з питань європейської інтеграції, прав віруючих у країнах ЄС, законодавства в галузі прав людини, міграційного законодавства, міжнаціонального і міжрелігійного миру, соціальної справедливості, європейської безпеки, біоетики, етичних аспектів застосування сучасних технологій; налагодження регулярних контактів і взаємодії з представництвами Православних Церков при Європейському Союзі (Константинопольського Патріархату, Кіпрською, Румунською й Елладською Церквами), а також з різними структурами і представництвами Католицької Церкви, протестантських громад і міжхристиянських організацій; надання достовірних відомостей про служіння і віровчення РПЦ західним і вітчизняним засобам масової інформації [23].

Протягом останнього десятиліття Представництво розвернуло досить активну роботу по просуванню як офіційної церковної позиції, так і підтримуючи російський зовнішньополітичний курс. Були проведені десятки зустрічей із провідними європейськими політиками та державними діячами: В. Швиммер

(Генсек Ради Європи), Королева Бельгії Паола, Голова МЗС Росії І. Іванов, В. Мартенс (Голова Європейської народної партії), Ж.М. Баррозу (Президент Єврокомісії) та багатьма іншими.

Таким чином, можна констатувати, що на сьогодні Руська Православна Церква Московського патріархату активізувала своє втручання у внутрішні проблеми інших православних держав на теренах колишнього

СРСР, діючи у руслі геополітичних інтересів Росії. Також ми спостерігаємо активізацію на європейській арені, що призвело до створення офіційного Представництва РПЦ при європейських міжнародних організаціях. Отже РПЦ прагне зайняти певне місце на міжнародній арені і досягає у цьому значних успіхів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Церпицкая О. Л. Международная деятельность Русской Православной Церкви в контексте внешней политики Российской Федерации в условиях глобализации : дис.... к.полит.н. : 23.00.04. / Ольга Львовна Церпицкая. – СПб., 2003. – С.97-98.
2. Курочкин П. К. Эволюция современного русского православия / П. К. Курочкин. – М. : «Мысль», 1971.
3. Гордиенко Н. С. Современное русское православие / Н. С. Гордиенко. – Л. : Лениздат, 1987.
4. Куроедов В. А. Религия и Церковь в Советском государстве / В. А. Куроедов. – М. : Политиздат, 1981.
5. Русское православие: веки истории. – М. : Политиздат, 1989.
6. Алексеев В. А. Иллюзии и догмы / В. А. Алексеев. – М. : Политиздат, 1991.
7. Поспеловский Д. Православная Церковь в истории Руси, России и СССР / Дмитрий Поспеловский. – М. : Библиейско-богословский институт Св. Апостола Андрея, 1995.
8. Шкаровский М. В. Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве / Михаил Васильевич Шкаровский. – М. : Крутицкое Патриаршее Подворье, Общество Любителей церковной истории, 2000.
9. Цыпин В., протоиерей. История Русской Православной Церкви. 1917-1990 / В. Цыпин. – М. : Московская Патриархия, Издательский дом «Хроника», 1994.
10. Шкуратова И. В. Советское государство и внешнеполитическая деятельность Русской Православной Церкви. 1945-1961 гг. / И. В. Шкуратова : автореф.... к.ист.н. – М., 2005.
11. Церпицкая О. Л. Международная деятельность Русской Православной Церкви в контексте внешней политики Российской Федерации в условиях глобализации : автореф.... к.полит.н. / Ольга Львовна Церпицкая. – СПб., 2003.
12. Петлюченко В. Православная церковь и внешняя политика // Международная жизнь. – 1992. – № 3. – С. 73–82.
13. Васильева О. Ю. Внешняя политика советского государства и русская православная церковь. 1943-1948 годы // Труды Института российской истории РАН. – М., 2000. – Вып. 2. – С. 339–347.
14. Рябых Ю. Внешнеполитические ориентиры Русской православной церкви (1991-2000) // Pro et Contra (Москва). – 2001. – Т. 6. – № 4 (Осень). – С. 118–135.
15. Кирилл (Гундяев), митрополит. Религия и дипломатия. Взаимодействие ОВЦС Московского Патриархата с Министерством иностранных дел России // Журнал Московской Патриархии. – 2001. – № 7. – С. 56–61.
16. Об образовании в Киеве при Экзархате Украины филиала Отдела внешних церковных сношений // Журнал Московской Патриархии. – 1970. – № 1. – С. 5.
17. Устав РПЦ, Глава VI // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Отдела внешних церковных связей. Документы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mospat.ru/ru/documents/ustav/vi/>.
18. Тригуб О. Російська Православна Церква у міжнародних відносинах на межі тисячоліть / Олександр Тригуб // Емінак. Науковий шквартальник (Миколаїв-Київ). – 2007. – № 1 (липень-вересень). – С. 80–83.
19. Смирнов М. Роль Русской Православной Церкви на современном этапе политического развития России (1993-1997) / Марк Смирнов // Некоммерческое партнерство «Научно-Информационное Агентство «НАСЛЕДИЕ ОТЕЧЕСТВА» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://old.nasledie.ru/pravosl/22_2/article.php?art=2.
20. Информационный бюллетень Отдела внешних церковных сношений Московского Патриархата. – 1994. – № 19. – С. 1; – № 20. – С. 10.
21. Информационный бюллетень Отдела внешних церковных сношений Московского Патриархата. – 1993. – № 10. – С. 1.
22. РПЦ МП как политический инструмент внешней политики РФ // Babr.ru. Региональный ресурс. Новости [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://babr.ru/index.php?pt=news&event=v1&IDE=38827>.
23. Представительство Русской Православной Церкви при европейских международных организациях // Представительство Русской Православной Церкви при европейских международных организациях. Официальный сайт. – Режим доступа: http://www.orthodoxru.eu/index.php?content=article&id=about_us&lang=ru.

Рецензенти: *Іванов М. С., д.політ.н., професор;*
Палагнюк Ю. В., к.політ.н., доцент.

© Тригуб О. П., 2012

Дата надходження статті до редколегії 14.11.2011 р.